

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

การแพร่กระจายของวรรณคดีจากถิ่นหนึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยมาแต่โบราณกาล¹ ทั้งนี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดทางด้านภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม

ในการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นจะพบว่าวรรณกรรมเรื่องใดได้รับความนิยมหรือการยอมรับ ย่อมแพร่หลายไปในหลายท้องถิ่น อาทิเช่น เรื่องรามเกียรติ์ที่มีทั้งสำนวนภาคกลาง สำนวนล้านนา สำนวนอีสาน เช่นเดียวกับกวีท่านใดมีผลงานเป็นที่ยอมรับก็ย่อมได้รับความนิยมกว้างขวางดังเช่น สุนทรภู่

ในเพลงยาวถวายโอวาท มีข้อความที่สุนทรภู่กล่าวถึงความมีชื่อเสียงเลื่องลือไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ของท่านว่า

“อย่างหม่อมฉันอันที่ดีแลชั่ว
ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาลือฉาว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร”²

ชื่อเสียงและผลงานของสุนทรภู่เลื่องลือไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ของภาคใต้ ได้รับความนิยมทางด้านผลงานปรากฏในวรรณกรรมมุขปาฐะของภาคใต้ อาทิ นำเค้าโครงเรื่องนิทานสุนทรภู่มาประกอบบทแสดงมหรสพอย่าง ลิเกป่า³ นำมาเป็นบทเพื่อใช้แสดงหนังตะลุง การแสดง มีลักษณะของการผสมผสาน คือรับเค้าเรื่องมาปรับเปลี่ยนตามใจชอบ ไม่สนใจรายละเอียดของ

¹ สุกัญญา ภัทรราชย์, “การปรับเปลี่ยนวรรณคดีท้องถิ่นที่รับจากที่อื่น: ท้าวจันทะโครพและท้าวโสวัตของอีสาน,” ในวรรณคดีท้องถิ่นพินิจ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 111.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, 2518), หน้า 549.

³ ลิเกป่า เป็นการละเล่นพื้นเมืองที่นิยมกันแพร่หลายในหมู่คนไทยภาคใต้ทางฝั่งตะวันตก โดยเฉพาะจังหวัดตรัง กระบี่ และพังงา ลิเกป่ากับลิเกภาคกลางคงมีต้นเค้าร่วมกัน เพราะมีเอกลักษณ์สำคัญเหมือนกันคือออกแขก แต่ในระยะพัฒนาการได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมต่างกันจึงทำให้ผิดแผกกันไป กล่าวเฉพาะลิเกป่าได้รับอิทธิพลด้านดนตรี และการแต่งกายจากมลายู รับอิทธิพลการร้ายรำจากโนราห์ ท่วงท่าการแสดงออกของลิเกป่าจึงเป็นแบบผสมผสาน (ดูรายละเอียดจากอุดม หนูทอง, “ลิเกป่า”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 14 (2542): 6871)

เรื่องเดิมมากนัก อาจเพิ่มอนุภาคหรือตัดรายละเอียดตามต้องการ และที่สำคัญคือต้องเพิ่มตัวละครตลกซึ่งเป็นตัวย่นโรงของหนังตะลุงเข้าไปด้วย⁴ หรือยกเหตุการณ์สั้น ๆ ของนิทานคำกลอนสุนทรภู่มาประกอบบทสิบสองเพื่อใช้ในพิธีแก้บนของโนรา ซึ่งเป็นมหรสพที่สำคัญของภาคใต้ เป็นต้น

กล่าวถึงความนิยมในตัวกวี สุนทรภู่ได้รับการยกย่องจากบรรดากลุ่มศิลปินพื้นบ้านภาคใต้ว่ามีความเป็นเลิศด้านการแต่งกลอน อย่งในการแสดงหนังตะลุงหรือเพลงบอก เมื่อถึงพิธีไหว้ครู จะเอ่ยนามสุนทรภู่ โดยยกย่องท่านว่าเป็นครูกลอนของตน ดังในบทไหว้ครูของนายหนังพ่วง บุขรารัตน์ ความว่า

“ น้อมกราบเท้าบทกลอนสุนทรภู่	เกิดเป็นครูแห่งกวีชั้นสูงส่ง
คำสละสลวยชวนงวยงง	เคลิ้มไหลหลงมธุรสบาทบทกลอน
เชษฐวิญญานท่านมาสิงสถิต	ดลดวงจิตแจ่มประจักษ์ศิลปะอักษร
วิจิตราถ้อยคำล้ำสุนทร	ทุกทุกตอนวังเวงจับแก้วกรรม ⁶

นอกจากวรรณกรรมมุขปาฐะแล้ว เมื่อค้นคว้าข้อมูลวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เก็บรวบรวมไว้ตามศูนย์วัฒนธรรมต่างๆของภาคใต้ ปรากฏวรรณกรรมนิทานภาคใต้ที่มีชื่อตรงกับวรรณกรรมสุนทรภู่ ได้แก่เรื่อง *โคบุตร* *ลักษณวงศ์* *สิงห์ไกรภพ* และ*พระอภัยมณี* แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์และกลอน เนื้อเรื่องบางฉบับต่างไปจากฉบับของสุนทรภู่ อย่งวรรณกรรมนิทานเรื่อง*โคบุตร* มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงรุ่นลูกพระโคบุตร ดำเนินความจนจบเรื่องวรรณกรรมนิทานเรื่อง*ลักษณวงศ์*ก็ได้จบด้วยศกนาฏกรรมตามที่คุ้นเคย *สิงห์ไกรภพ*สำนวนภาคใต้ก็มีเนื้อเรื่องบางตอนที่ต่างออกไป

ดังนั้นวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่อง จึงมีความน่าสนใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาทั้งในด้านเนื้อหา กลวิธีการแต่ง ภาษาและสำนวนโวหาร ตลอดจนที่มาของเรื่อง พร้อมไปกับการศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องเดียวกันของสุนทรภู่ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เข้าใจวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่องได้อย่างละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น

⁴ สัมภาษณ์ อุดม หนูทอง, รองคณบดีฝ่ายกิจกรรมนักศึกษา, 19 พฤศจิกายน 2546.

⁵ ภิญ โฉมจิตรธรรม, โนรา (คติชาวบ้านอันดับ 11), พิมพ์ครั้งที่ 2. (สงขลา: วิทยาลัยครูสงขลา, 2519), หน้า 58.

⁶ ฉันทส ทงช่วย, ภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2536), หน้า 297.

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจพบว่า งานวิจัยที่กล่าวถึงวรรณกรรมนิทานภาคใต้ เรื่อง *โคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี* มีทั้งที่เป็นวิทยานิพนธ์และบทความ งานวิจัยเหล่านี้มีทั้งศึกษาเน้นเฉพาะเรื่อง โดยนำมาศึกษาอย่างละเอียดทั้งด้านอักขรวิธี กลวิธีการแต่ง ภาพสะท้อนของสังคมและวัฒนธรรม และงานวิจัยที่ศึกษาโดยให้ภาพกว้าง ๆ มิได้เน้นรายละเอียดอย่างลึกซึ้ง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

งานวิจัย

1) อุดม หนูทอง (2526) ศึกษาเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก เป็นงานวิจัยในช่วงแรก ๆ ที่รวบรวมวรรณกรรมนิทานภาคใต้จำนวนหนึ่งแล้วนำมาศึกษาเรื่องผู้แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง เนื้อหา รูปแบบคำประพันธ์ บ่อเกิดของนิทานภาคใต้และประเมินคุณค่าทางจริยธรรม รวมทั้งศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมภาคใต้ จากการศึกษาพบว่าจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมนิทานภาคใต้เพื่อใช้เป็นหนังสือสวดอ่านและหวังอานิสงส์จากการสร้างหนังสือบูด คำประพันธ์ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาพย์บ่อเกิดของนิทานภาคใต้มี 3 แนวทางคือได้รับเค้าเรื่องจาก *ปัญญาสชาดก* รับเค้าเรื่องจากวรรณกรรมภาคกลาง และสร้างเรื่องขึ้นเองหรือแต่งขึ้นจากนิทานท้องถิ่น วรรณกรรมนิทานภาคใต้สะท้อนความเป็นไปของสังคมท้องถิ่นได้ยุคก่อนในหลาย ๆ ด้าน เช่น ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น งานวิจัยเรื่องนี้ได้กล่าวถึงนิทาน *โคบุตร* และ *ลักษณะวงศ์* ว่า *โคบุตร* เป็นวรรณกรรมที่ได้อิทธิพลเค้าเรื่องมาจากสุนทรภู่ เนื้อความส่วนท้ายของเรื่อง *โคบุตร* ที่มีจนจบเรื่องนั้น ผู้แต่งมิได้คิดเอง หากเป็นเรื่องมุขปาฐะมาก่อน ส่วนเรื่อง *ลักษณะวงศ์* นั้น กวีชาวใต้ได้แต่งเนื้อเรื่องยาวขึ้นกว่าฉบับของสุนทรภู่

2) รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย (2530) วิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง *โคบุตร วรรณกรรมท้องถิ่นใต้* วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาในด้านอักขรวิธี และทางด้านวรรณศิลป์ พบว่าวรรณกรรมนิทาน *โคบุตร* การจารตามเสียงของคำตามสำเนียงภาษาถิ่นใต้เป็นสำคัญ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทภาพย์ เนื้อเรื่องได้สะท้อนภาพสังคมภาคใต้มากมาย ได้แก่ ค่านิยม ประเพณี อาชีพ อาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น และกล่าวถึงที่มาของ *โคบุตร* ฉบับภาคใต้ว่ารับเค้าเรื่องมาจาก *โคบุตร* ฉบับสุนทรภู่ โดยพิจารณาจากเค้าเรื่องตอนต้นเหมือนกันทุกประการ เพียงแต่ต่างกันรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ส่วนเนื้อเรื่อง *โคบุตร* ช่วงท้ายนั้น อาจได้รับอนุภาคบางตอนมาจากเรื่อง *รามเกียรติ์* ของภาคกลาง

บทความ

1) สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์ (2529) ศึกษาพระอภัยมณีฉบับป่าตอง โดยศึกษาลักษณะการบันทึกและอักขรวิธี พบว่ารูปแบบของการบันทึกเป็นการบันทึกตามเสียงที่อ่านหรือท่อง ผู้บันทึกน่าจะเป็นคนจังหวัดภูเก็ต ทั้งนี้เพราะมีการเขียนเสียงคนภูเก็ตไว้หลายคำ และนำพระอภัยมณีฉบับป่าตองมาศึกษาเปรียบเทียบกับสำนวนบทกลอนกับฉบับหอสมุดแห่งชาติ แล้วสรุปว่าพระอภัยมณีฉบับป่าตองได้รับอิทธิพลโดยตรงจากฉบับสุนทรภู่ โดยเป็นการคัดลอกจากความจำ ถ้อยคำที่ใช้อาจเขียนไปบ้าง ซึ่งเป็นธรรมชาติของการจารจากความจำ

2) อุดม หนูทอง ศึกษาเรื่องวรรณกรรมภาคใต้: ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า วรรณกรรมภาคใต้สัมพันธ์กับวรรณกรรมภาคอื่น ๆ ทุกภาค โดยในด้านเนื้อเรื่องวรรณกรรมภาคใต้มีเนื้อเรื่องพ้องกับวรรณกรรมภาคกลางมากที่สุด มีการนำวรรณกรรมภาคกลางมาจารย์ขึ้นใหม่ตามสำเนียงออกเสียงท้องถิ่นได้ อาจปรับแต่งเล็กน้อย เช่น เรื่องพระอภัยมณี อุณรุท รามเกียรติ์ เป็นต้น นำเค้าโครงวรรณกรรมภาคกลางมาแต่งขึ้นใหม่เป็นสำนวนท้องถิ่นได้ อย่างโคบุตร ลัดนาวงศ์ และมีการนำลักษณะเด่นของตัวละครบางตัวจากวรรณกรรมภาคกลางมาเป็นลักษณะของตัวละครที่สร้างขึ้นในนิทานเรื่องใหม่ เช่น ท้าวมหาจักรในเรื่องสุพรรณรังสี มีลักษณะเด่นเหมือนทศกัณฐ์ เป็นต้น

3) ชวน เพชรแก้ว ศึกษาเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรับเปลี่ยนมาจากท้องถิ่นอื่น ๆ โดยนำนิทานเรื่องรามเกียรติ์ โคบุตร สุวรรณหงส์ และพระสุธน-มโนราห์ มาศึกษาว่าได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้อย่างไร ในส่วนของเรื่องโคบุตร พบว่า รับเค้าเรื่องมาจากโคบุตรฉบับภาคกลาง มีการเพิ่มเติมอนุภาค และรายละเอียดของเรื่องให้มากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนคำประพันธ์ของเดิมมาเป็นกาพย์ เพื่อให้เหมาะสมกับความนิยมของชาวดำ

จากงานวิจัยและบทความข้างต้น ยังไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานภาคใต้กับวรรณกรรมของสุนทรภู่อย่างละเอียดมาก่อน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมนิทานภาคใต้เรื่องโคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี โดยจะนำมาวิเคราะห์อย่างละเอียด และพิจารณาหาความสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องเดียวกันของสุนทรภู่ในด้านต่าง ๆ แม้จะมีการศึกษาที่มาของเรื่องในงานวิจัยและบทความข้างต้นแต่ก็กล่าวถึงเพียงผิวเผินมิได้นำมาเปรียบเทียบแจกแจงรายละเอียดให้เห็นอย่างชัดเจน การศึกษาประเด็นนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์หรืออิทธิพลที่มีระหว่างกันมากขึ้น และยังให้ภาพสะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ได้อีกด้วย

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาเนื้อหา รูปแบบคำประพันธ์ สำนวนโวหาร กลวิธีการแต่งของวรรณกรรมนิทานภาคใต้เรื่องโคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี
- 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่องกับวรรณกรรมเรื่องเดียวกันของสุนทรภู่
- 3) ศึกษาภาพสะท้อนของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานภาคใต้

1.4 ขอบเขตและข้อดกของเบื้องต้นของการวิจัย

เนื่องจากหนังสือชุดซึ่งเป็นเอกสารชั้นต้น ส่วนใหญ่ชำรุดผุพังไปตามกาลเวลา ผู้รักษาหนังสือชุดไม่อนุญาตให้ถ่ายสำเนา เพราะความร้อนจากเครื่องถ่ายเอกสารอาจทำให้หนังสือชุดเสียหายมากขึ้น ดังนั้นฉบับที่นำมาศึกษาเป็นฉบับคัดลอก ฉบับสำเนา และฉบับที่ตีพิมพ์จากต้นฉบับหนังสือชุด

วรรณกรรมนิทานภาคใต้ที่นำมาศึกษาครั้งนี้ มีเรื่องโคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี โดยฉบับที่นำมาศึกษาจะเลือกฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดมาเป็นหลักในการศึกษา

อนึ่งวรรณกรรมสุนทรภู่ที่นำมาศึกษาครั้งนี้ ได้แก่นิทานคำกลอนของสุนทรภู่ 4 เรื่อง คือ โคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี

สำหรับการวิจัยครั้งนี้วรรณกรรมนิทานภาคใต้ที่บันทึกในหนังสือชุดไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนในการเขียน จึงมีอักขรวิธีต่างกันไป เรื่องเดียวกันอาจเขียนชื่อต่างกัน โคบุตรจารในชื่อเรื่อง โคบุตร โคบุตร ลักษณะวงศ์จารในชื่อเรื่อง ลักษณะวงศ์ ลักษณะนาม พระลักษณะวงศ์ ลักษณะนาม ลักษณะนาม สิงห์ไกรภพจารในชื่อเรื่องสิงห์ไกร สี่หะไกรยพบ เป็นต้น การยกข้อความมาอ้างอิงผู้วิจัยจะคงชื่อเรื่องเดิมไว้และเขียนสะกดตามต้นฉบับเดิม

แหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยนำข้อมูลมาศึกษาครั้งนี้ เป็นหน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรมสำคัญของภาคใต้ ดังนี้

1. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา
2. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต หอวัฒนธรรมภูเก็ต สถาบันราชภัฏภูเก็ต
3. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราช สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช
4. สำนักศิลปวัฒนธรรม หอพุทธศาสนาธรรมโฆษณ์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี

1.5 สมมติฐานการวิจัย

วรรณกรรมนิทานภาคใต้เรื่องโคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ และพระอภัยมณี มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมสุนทรภู่ ขณะเดียวกันก็สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างเด่นชัด

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบหาข้อมูลของวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่อง จากหน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรมสำคัญของภาคใต้
2. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง
3. วิเคราะห์วรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้งในตำนานเนื้อหา คำประพันธ์ สำนวนโวหาร และกลวิธีการแต่ง
4. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่องกับวรรณกรรมเรื่องเดียวกันของสุนทรภู่
5. ศึกษาภาพสะท้อนของวัฒนธรรมท้องถิ่นจากวรรณกรรมนิทานภาคใต้
6. สรุปและเสนอผลการวิจัย

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมภาคใต้ทั้ง 4 เรื่องกว้างขวางมากขึ้น เพราะเป็นการรวบรวมข้อมูลมากกว่าที่เคยมีผู้ศึกษามา
2. ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมนิทานภาคใต้กับวรรณกรรม สุนทรภู่